

68. Goede nachten

Marijke van der Wal, Universiteit Leiden¹

Wat wens je een vertrekkende collega toe? Gouden-Eeuwers die per brief communiceerden, wisten het wel: of het nu vroeg op de dag, in de middag of in de avond was, geadresseerde familieleden en vrienden kregen een flink aantal goede nachten toegewenst. Die wens is een epistolaire formule en kan als een constructie beschouwd worden, met variatiemogelijkheden in specifieke slots.

In het 17de-eeuwse deel van het *Brieven als Buit*-corpus (<http://brievenalsbuit.inl.nl>) blijkt de formule met ruim 300 voorkomens populair te zijn. In zo'n 44 procent van alle persoonlijke brieven komt de *goedenacht*-formule voor, herhaaldelijk vaker dan één keer per brief. Vaste elementen zijn *goede*, met geen enkele variant, en *nachten* met heel beperkte, variatie waarover zo meer. Gezien het wenskarakter is het niet verwonderlijk dat nogal eens het werkwoord *wensen* in de constructie wordt gehanteerd: de schrijver *wenst* de geadresseerde(n) 'X goede nachten'. Enige variatie is evenwel mogelijk met *zeggen*, *doen*, *ontbieden* of door 'met wensinge van...' te gebruiken. In simpelweg 'X goede nachten' ontbreekt het werkwoord.

De opmerkelijkste variatie zit in het telwoordslot. Dat is soms leeg, maar in verreweg de meeste gevallen gevuld met opties die grote hoeveelheden uitdrukken: *veel*, *(veel) duizend*, *(veel) honderdduizend*, in oplopende frequentie. De toevoeging *veel* dient daarbij als meervoudsaanduiding (*duizenden*, *honderdduizenden*). Daarnaast zijn er meer incidentele voorkomens van *(veel) tienduizend*, *(veel) honderd*, *veel duizend maal duizend*, *veel honderduizend maal duizend*, *miljoen* en *(veel) honderdduizend maal*.

Goede nachten

Wie zich bij deze wensformule verbaast over het woord *nachten* doet er goed aan de onvolprezen historische woordenboeken, het MNW en het WNT te raadplegen. Daar staat onder het lemma NACHT de gewoonte vermeld om in oudere Germaanse talen de nacht als eenheid voor het aanduiden van een tijdsruimte te gebruiken. Zo kent niet alleen het Engels *fortnight*, maar kende ook het Nederlands *veertiennacht* voor een periode van veertien dagen. *Goede nachten* is dus een algemene wens voor een goede tijd en daarmee meer dan de betekenis van de twee componenten. Een enkele 17de-eeuwse scribent had de behoefte om dit te verduidelijken met een uitbreiding zoals Annetje Robbers die haar zoon Roelof *veel 00 000 maal goede nachten ende daegen* wenst.

Epistolaire formules worden weliswaar steeds weer overgeleverd in de schrijftraditie, maar ze kunnen ook uit de mode raken. In het 18de-eeuwse deel van het *BaB*-corpus treffen we slechts vijf voorkomens van *goedenacht* aan, zonder enige versterkende toevoeging en in nog geen procent van de 18de-eeuwse persoonlijke brieven. Er blijkt eveneens afslijting tot *genagt* en *nagt* te zijn opgetreden, wat in het geval van een telwoord vraagt om de combinatie met *maal*, een optie die marginaal in het 17de-eeuwse materiaal voorkomt (zie het citaat van Annetje Robbers). In de 18de eeuw treffen we voor het telwoord drie opties aan: *honderd*, *duizend* of *honderdduizend maal genagt*. Tezamen met de lege slots is het een schrale oogst van slechts 50 voorkomens, in frequentie en in variatie een groot verschil met de 17de eeuw.

We zien dus een verandering van ‘goede nacht(en)’ naar *goenacht/genacht* en daarmee gepaard gaand een wijziging in de formule/ constructie van ‘X goede nachten’ naar ‘X **maal goenacht/genacht/nacht**’ met de varianten ‘X genacht/nacht’ en *genacht/nacht*, een fenomeen dat Arie zal interesseren. Er

Goede nachten

zijn echter vanuit historisch sociolinguïstisch perspectief nog andere vragen te stellen zoals de intrigerende vraag wie de *goedenacht*-formule hanteerden. Daar valt een hele vervolgcolum over te schrijven, maar in de woorden die Christiaan Christiaansen op 18 november 1780 vanaf St. Eustatius schreef: ‘breek af met die harteleijk toe wenssingh van duijssendt maal duijssendt goede naghten & dage.’

Noten

1. Ik dank Marlies Reitsma, die als deelnemer aan een van mijn MA-werkgroepen een nota over de *goedenacht*-formule heeft geschreven, voor de verkennende 17de-eeuwse gegevens.